

УДК 172.4:141.319.8:27-426](4/5)«03/12»:355.01«20»
DOI: <http://doi.org/10.30970/vps.2026.3301.06>

ЕТИКА МИРУ ТА ВІЙНИ АВГУСТИНА І ТОМИ АКВІНСЬКОГО В АСПЕКТІ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

Євген Мулярчук

*Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної академії наук
України, відділ філософії культури, етики і естетики
вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна
e-mail: Muliarchuk@nas.gov.ua
ORCID ID 0000-0003-3053-0451*

У статті проаналізовано значення релігійного чинника в легітимзації війни, зокрема щодо концепції конфлікту цивілізацій і прогнозів Гантінгтона щодо України. Аргументовано, що російська військова агресія схибила в розрахунках на православне християнство як каталізатор розколу нашої країни. Натомість вирішальним є вибір українським народом шляху модернізації та євроінтеграції, який обирають також канонічні християнські конфесії. Акцентовано на обмеженості сучасного християнського пацифізму, зокрема католицького, в реагуванні на безпекові загрози у світі. Актуалізовано августинівсько-томістську етичну концепцію миру і війни, яка не заперечує можливість справедливої війни та зобов'язує до протистояння злу. Сформована у працях Августина теологічна концепція миру і справедливої війни становить основу для розробки її антропологічних та феноменологічних аспектів в Томи Аквінського. Показано засадничість ідеї блага для томістського розуміння форм миру, а саме: миру як згоди «злих» та миру вимушеного, а також істинного миру в недосконалих та досконалих формах (міста земного і Божого). Етична концепція миру Томи Аквінського охарактеризована як особистісна, заснована на первинності внутрішнього «миру» людини. Сучасна критика августинової і томістської концепцій полягає в недостатності соціально-правового осмислення війни і миру. Попри секуляризовані проекти вічного миру, вчення Канта та розвиток соціальної філософії глобальний мир не став темою світової думки (О. Гьофе). Автор обґрунтовує висновок, що філософські концепції Августина й Томи Аквінського містять обґрунтовані антропологічно й етично застереження від компромісів зі злом, які не ведуть до істинного миру. Натомість боротьба зі злом, прагнення справедливості в питаннях миру та війни є завданням людства в недосконалomu світі.

Ключові слова: мир, війна, етика миру, християнська етика, антропологія, Августин, Тома Аквінський.

Вступ

Війна є загальним явищем в історії людства. Мир протиставляється війні як ідеальний стан, якого прагнуть, але його неможливо досягти уповні й назавжди. У наш час не йдеться про війну як космічне явище і про реальність вічного миру. Наші оцінки сформовані в культурно-історичному контексті. Однак у шкалі цінностей завжди є вищі й нижчі, загальні й часткові. В ситуації російсько-української війни конфлікт універсальної етики та партикулярних цінностей або етосів спільнот оприявнений дуже чітко. Очевидно, агресор ставить інтереси своєї спільноти та її культуру, чи то «скрепи», вище загальнолюдських цінностей, але потребує якихось обріїв трансценденції (адже йдеться про смерті сотень тисяч людей) та апелює до православ'я.

Спротив російській військовій агресії має ціннісну складову, зокрема аргументи щодо універсального християнського етичного бачення війни і миру на противагу ідеології позірно православного «руського миру». В площині наукового аналізу це передбачає актуалізацію базових елементів християнської концепції миру і справедливої війни, яка є загальним надбанням, хоч сформована й розроблена теологами, які нині асоціюються із західним християнством – насамперед святими Августином і Томою Аквінським. Це актуально і для осмислення нинішньої безпекової ситуації самим західним християнством, яке після завершення «холодної війни» посідає радше пацифістські позиції. Прикладом є конференції з ненасильства і справедливого миру (Nonviolence and Just Peace Conference), які регулярно проводять під егідою Папської ради зі справедливості. Наприклад, 2016 року учасники такої конференції закликали світове католицитво не використовувати і не викладати вчення про справедливу війну. Прикметно, що один із активістів цього руху Е. МакКарті у своїй статті про справедливий мир, заснований на ненасильницьких практиках, жодним словом не згадує війну в Україні [McCarthy, 2023]. Така риторика й аналітика створює враження, ніби у світі існують лише локальні конфлікти, а розбудова миру зводиться до вирішення проблем «розділених суспільств» [Ледерак, 2019]. Практики ігнорування фактів війни і намагання трактувати їх як «конфлікти» в міжнародних безпекових інституціях є зручними для відтворення в риторичі агресорів. Наслідки такої ситуації добре відомі в Україні. Теоретична і практична проблема полягає в тому, щоб визнати війни як актуальну загрозу для людства і, не втрачаючи моральний ідеал миру, переглянути концептуальні питання справедливості війни і миру. З огляду на таку мету, ми звертаємося до засад християнського розв'язання проблеми війни і миру.

Християнська єдність і цивілізаційний конфлікт в Україні

Контекст російсько-української війни з 2014 року можна визначити як цивілізаційний. У 90-х роках ХХ ст. С. Гантінгтон закарбував тезу про конфлікт цивілізацій та, зокрема, окреслюючи цивілізаційний розлом на європейському континенті, розділив Україну на православну східну та уніатську західну частини. Покликаючись на статтю Мірсгаймера [Mearsheimer, 1993], який пророкував війну між Україною та Росією і вважав, що Україні краще зберегти ядерну зброю, Гантінгтон також передбачав можливість війни і як

наслідок – реалізації цивілізаційного поділу на мапі нашої країни [Huntington, 1996, р. 37, 166]. Візія Гантінгтона, з покликанням на Мірсгайма та Бжезинського, помітно суперечила більшості тих, хто вважали переплетення російської та української культур, спільне проживання населення обох національностей на територіях обох країн, і, звісно, православ'я чинниками, що гарантували співпрацю і мирне співжиття обох народів. Однак тепер небезпека принаймні тимчасового, але невизначено тривалого, відділення частини східних та південних земель від України очевидна. Фактом є також орієнтація частини населення, що залишається на окупованих землях України, на російську культуру і московську православну церкву. На це, зокрема, розраховував і агресор.

Дійсність по 30-ти роках не уповні відповідає прогнозам автора «Конфлікту цивілізацій». В Україні не стався розлом за ознакою православ'я. Значну роль від початку державної незалежності України відіграла автокефалія та, зокрема, Київський патріархат. Виправлення у жовні 2018 р. Вселенським патріархатом історичних помилок щодо канонічної території України започаткувало перезаснування українського православного проекту. Утворення наприкінці 2018 р. Православної церкви України, яка формально об'єднала православні конфесії (включно із частиною від УПЦ МП) й у 2019 р. отримала Томос на автокефалію від Константинопольської православної церкви та подальша синхронна з греко-католицькою церквою реформа календаря церковних свят – усе це кроки, які формалізують відхід українського православ'я від Москви. Так само непродуктивним для російського агресора виявився розподіл населення України за переважним використанням російської або української мови. Мовна карта успішно розігрувалася в Україні політехнологами ще на межі 2000-х років, але вже Помаранчева революція кінця 2004 – початку 2005 років засвідчила політичну консолідацію української нації, відтак питання мови не стало чинником розлому суспільства. Не конфесійна належність і не мова (яка залишається безперечно важливою для ідентичності), а збереження державності та європейська інтеграція стають основою цивілізаційного вибору України. Цей вибір спрямовує і до інтеграції східного та західного християнства.

Філософські аспекти ціннісного розмежування в Україні

Універсалістська етика заснована на християнстві та секулярному гуманізмі, яку поділяє більшість українців, інтегрує в соціальний і культурний простір Європи. Натомість партикулярний етос спільноти притаманний російським загарбникам, асоціює їх разом з їхніми симпатиками з країнами, що мають авторитарні політичні режими, виявляють релігійну нетерпимість і пригнічують культурне різноманіття. У питаннях етики війни і миру різниця очевидна. З одного боку, мир і захист країни як абсолютна цінність, з іншого – насильницьке насадження «руського миру», неприйняття якого позбавляє окремих людей і спільноти права на існування. Світогляд загарбників не має в своїй етичній складовій нічого від християнського вчення, яке захищає право на життя і свободу людей, обґрунтовує відповідальність політичної влади (володарів) за мир і війну, її мету та засоби, а також закликає не

виконувати злочинні (і суперечні засадам віри) накази. З позицій християнства агресивна війна делегітиме владу.

Етика миру і питання щодо справедливої війни в християнській традиції

В європейській культурі етику миру формують з юдео-християнської релігійно-етичної традиції, а також на засадах античної спадщини, яка збагатила людство морально-правовими ідеями щодо співіснування народів. Універсалізація етичних настанов відбувалася поступово і мала соціальні передумови. Навіть вимога «Не вбий!» з декалогу Мойсея стосувалася лише спільноти вірних. І всередині юдейського племені імператив проти вбивства не забороняв карати смертю порушників суспільних норм та релігійних звичаїв. За часів класичної античності, зокрема у творах Платона та Арістотеля, йшлося про мир у полісі. Платон вважав, що в здоровому полісі люди живуть у дружбі та справедливості. У «Законах» йдеться, що війни між державами завжди були й будуть, проте варто намагатися впорядкувати воєнні питання заради миру [Plato, 1961, 1, 626a–626b]. Арістотель також писав, що «все людське життя розпадається на заняття й дозвілля, на війну і мир», однак «кінцевою метою війни... є мир» [Арістотель, 2005, с. 203, 205].

На практиці відносин між полісами мирне співіснування обговорюють з початку 4 ст. до н. е., зокрема через Пелопоннеську війну (Андокід «Промова про мир із Спартою», 392 до н. е.). Покликаючись на Цицерона, О. Гьофе пише, що Андокід визначав війну як справедливу, якщо її ведуть у відповідь на несправедливість, якої самі зазнали, або з метою допомоги членам федерації, яким загрожує нападник. Однак позитивне поняття миру за часів античності стосується лише внутрішнього життя полісу-держави, а у відносинах між державами мир визначається негативно – за ознакою відсутності війни – з кінця війни і передбачає захист від майбутньої війни, механізми та інституції його підтримки. Тож подальше розуміння миру зміщується в античності у правовий вимір. Так, Рим у перші 2 століття нової ери допускає ще дві «справедливі» причини, які «широко» інтерпретують – це війна «pro salute» (заради цілісності Римської імперії) та «de imperio» (для гарантування власних ексклюзивних претензій на панування). «Римський мир (pax Romana) ґрунтується на владі найсильніших, що панує повсюдно» [Гьофе, 2007, с. 224].

Абсолютна ненасильницька етика миру могла виникнути в спільноті, яка не була інтегрована в інститути держави та навіть перебувала в опозиції до адаптованих до держави форм релігії. Це мала бути релігійна спільнота, яка осягає обрій нескінченності, покликається на абсолютний авторитет. Такими спільнотами були перші християни – мандрівні проповідники неземного царства, аскети, готові покласти життя за власні переконання. Ісус із Назарету сформував настанови не чинити спротиву зазіханням на майно (віддати одіж), на людську гідність (підставити щоку), а головне – висунув парадоксальну вимогу любити ворогів і взагалі не боятися тих, хто вбиває тіло, але нічого уже не може заподіяти душі. Тоді, можливо вперше в майбутньому європейському, західному культурному контексті, була універсалізована заповідь «Не вбий!». Христос та його учні юдеї не мали політичних вимог та не

відгукувалися на сподівання їхнього народу про відновлення державності, не асоціювали себе з релігійною спільнотою, яка захищала звичаї, побиваючи порушників камінням. Ісус відсторонено сприймав заклики до покарань (приклад обвинуваченої в перелюбі) та не поділяв захоплення учнів величністю Єрусалимського храму, передрікши його руйнування, що згодом поставили йому в провину (утім, це пророцтво справдилося у 70 р. н. е. внаслідок невдачі національно-визвольного повстання євреїв). Перші християни були критиками «широких шляхів» цього світу та його цінностей.

Апостоли – Петро, а особливо Павло, – слідом за Ісусом Христом нехтували заборонами на спілкування з іноплеменниками та скасували обов'язковість юдейських звичаїв для новонавернених. Протягом перших трьох століть християнство поширилося на теренах Римської імперії, де багато народів не мали власних держав (частина втратили їх), що сприяло універсалізації його етичних настанов. Християнська церква, яка в 4-му ст. н. е. отримала визнання державою, була багатонаціональною, навіть вселенською в смисловому просторі Римської імперії. Однак етичний універсалізм складно узгоджувати з державними інтересами. Ще до легітимації Христової церкви у ній виникла внутрішня дискусія щодо визнання авторитету світської влади. Так, Кипріан Карфагенський обстоював вищість релігійних переконань над державою і загинув як мученик через безкомпромісність до вимог імперії у 258 р. н. е. А вже Євсевій Кесарійський, автор «Церковної історії» (324 р.), за кращих для християн часів, схилився до соціальної інтеграції вірян. Аврелій Августин (354–430), найбільший із «отців» західного християнства, також дотримувався лінії на компроміс церкви з державою, але не вважав такий компроміс гармонією, яка у цьому світі неможлива. На його думку, індивіди та громади досягають досконалості лише з милості Божої.

Августин, фактично, є першим християнським теоретиком миру. Саме він висунув ідею вічного миру не обмеженого територією і часом. Проте вічний мир Августин вбачав в есхатологічній перспективі та не надто пов'язував із земним суспільним устроєм. Натомість війна була для нього реальністю. За часів його життя Римська імперія перебувала в складному становищі, маючи боронитися від численних ворогів. Інституціалізована християнська церква мала допомагати державі ідеологічно, зокрема в питаннях справедливості війни й миру. Утім, мир і війна не могли бути онтологічно і цілісно рівними. Августин обґрунтовував засадничість миру як спокою і впорядкованості усіх речей та стосунків у світі. Так, у праці «Про місто Боже проти язичників» (426 н. е.) він зазначав, що в мирі зацікавлені усі люди [Augustine, 1957, XIX, 12–14]. Але кожен шукає миру на свій штиб, навіть починаючи війну. Тому мир, який настає в результаті загарбницької, морально невинуватої війни, не може бути справедливим.

Проблемам миру і війни у Томи Аквінського присвячено питання 29 та 40 у Великому Трактаті про теологічні чесноти, що міститься в частині другій корпусу «Суми теології» [Aquinas, 1265–1274, р. 1750–1754, 1813–1815]. Св. Тома тут апелює до авторитету Святого Письма та значною мірою міркувань Августина. Арістотель («філософ») згаданий тут лише в контексті

дружби. Натомість неоплатонівська ідея блага в трансляції Августина та Діонісія відіграє важливу роль. Ієрархія благ задає шкалу етичної оцінки та свого роду феноменологію миру в Томи Аквінського. Так він зазначає, що для миру недостатньо згоди людей, адже домовитися можуть і лихі люди, але це «злий мир» [Aquinas, 1265–1274, р. 1751–1752]. Втім, «немає миру злісним, нечестивим» (Іс. 48.22)¹. Таким бракує спокою, довіри, любові. Коли бажання людей не підпорядковані вищому благу, вони внутрішньо суперечні та невгамовні. Тоді люди прагнуть того, що лише здається благом, а кожне їхнє задоволення і порозуміння нетривке. З таким станом цього світу не мириться сам Господь («Не думайте, що Я прийшов, щоб принести мир на землю» (Мф. 10.34). Однак Тома згадує й інший заклик Христа: «Майте й мир між собою» (Мк. 9.50).

Отже, Тома розрізняє позірний мир та істинний мир «у добрих людях і щодо добрих речей» [Aquinas, 1265–1274, р. 1752]. Мир у цьому світі можливий, інакше до нього не закликав би Господь, але він не може бути досконалим. Іноді це мир удаваний або вимушений: згода людей на якісь умови не є миром, допоки «у серці людини не настане мир, доки вона не отримає те, чого хоче...» [Aquinas, 1265–1274, р. 1751]. Не маючи бажаного, «люди прагнуть війною порушити ту згоду, якою є недосконалий мир, аби здобути той мир, за якого вже ніщо не суперечить їхньому бажанню» [Aquinas, 1265–1274, р. 1752]. Але навіть щирий і правдивий мир у «місті земному» є умовно істинним. Мир досконалий може полягати лише в насолоді вищим благом, яке об'єднує всі людські серця, заспокоюючи їхні бажання в єдиному об'єкті – в Богові. Тому зусилля людей досягти справедливості лише наближають мир, оскільки справедливість прибирає перепони до нього. А безпосередньо мир є «справою любові». Тут Тома покликається на слова Діонісія про любов як об'єднувальну силу (Dionysius, Div. Nom. iv), яка веде до миру [Aquinas, 1265–1274, р. 1753]. Твердження, що істинний мир – це кінцева мета людини й людства, цілком узгоджується з августиною есхатологічною концепцією. Тома безпосередньо покликається на його «Місто Боже» (Augustine, 1957, XIX, 11) [Aquinas, 1265–1274, р. 1754].

Розглядаючи низку питань: чи завжди війна гріховна, що у війні дозволено з погляду християнської моралі, та про залучення священників у війну, Тома Аквінський спершу покликається на відоме євангельське повчання для вояків (Лк. 3.14), яке вже Августин наводить як аргумент на захист військової справи. І цей акцент на внутрішній світ і чесноти людини розвиває Тома Аквінський. Але християнська етика війни визначає не лише поведінку воїнів, вона дає настанови щодо мети війни. Тут аргументами стають слова з послання ап. Павла про те, що володарі – слуги Божі «не даремно носять меч... проти тих, хто чинить зло» (Рим. 13.4). Відповідно, Тома повторює тези Августина про умови справедливої війни, яка веде до істинного миру. Першою є легальність, правова визначеність, а саме: війна починається під орудою

---

¹ Цитування тексту Біблії тут і далі подано за вид.: Свята Біблія : сучасною мовою / пер. Міжнародна Біблійна Ліга, 2022. 1301 с.

суверена, тоді вона не є усобицею, сваркою окремих осіб. Другою є справедливий привід – покарання зла, відшкодування збитків, повернення захопленого майна чи території. Тоді правитель – захисник суспільного блага та рятівник страждених. Якщо ж суверен не має такої мети, війна не буде справедливою, попри її легальність. Але є третя умова. Адже війна, керована легальною владою і почата зі справедливих причин, може переставати бути справедливою, якщо переростатиме в необмежене насилля. Тому справедливою залишиться та війна, в якій суверен бажає і докладає зусиль, щоб утверджувати добро, уникати зла і надміру насилля. Має діяти настанова висловлена Августином так: «Отже, будь миролюбним у війні, щоб перемагти тих, з ким воюєш, та привести їх до процвітання миру» (Ep. ad Bonif. clxxxix) [Aquinas, 1265–1274, p. 1815].

Етика миру Томи Аквінського розгортається переважно в індивідуальному, а не у соціально-політичному аспекті. Йдеться про чесноти, про добрі наміри, про внутрішню гармонію людини та характер відносин між людьми. Мир можливий, хоч недосконалий у цьому світі. Істинний мир, на противагу розбрату й ворожнечі, є метою справедливої війни. Боротьба зі злом є релігійним виправданням застосування сили – заради зміцнення миру та утвердження добра. Тома цитує слова Августина про те, що для злочинця благо бути переможеним, «адже немає нічого безнадійнішого за щастя грішників, коли торжествує непокарана вина і зла воля...» (Augustine, Ep. ad Marcellin. Cxxxviii) [Aquinas, 1265–1274, p. 1814]. Аквінат підтверджує можливість участі прелатів і кліриків у війні для виконання їх духовних обов'язків. Власне йдеться про те, що зараз називається капеланством. Також Аквінат виправдовує військову тактику, яка передбачає хитрощі – різні маневри, засідки, обман і таємниці від ворога, та навіть право воювати у «святі дні». Однак Аквінат вважає, що правил війни і договорів належить дотримуватися, навіть маючи справу з ворогом [Aquinas, 1265–1274, p. 1817].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що візія миру Августина є теологічною, а її рецепція в Томи Аквінського має деякі антропологічні й феноменологічні риси. Йдеться про світ людини її внутрішній «мир» та про форми реалізації миру поміж людьми відповідно до втілення ними ідеї блага. Істинний досконалий мир є кінцевим благом людини та людства. Критика такої концепції полягає в недостатності соціально-правового осмислення війни. Авторитетністю думки Августина пояснює О. Гьофе той факт, що від пізньої античності, через все Середньовіччя і почасти до Нового часу на Заході панувало «політичне августиніанство», байдуже «до міжнародного мирного порядку» [Гьофе, 2007, с. 228]. Секуляризовані проекти вічного миру, яких чимало було в Новий час – від Еразма Ротердамського до Канта та Бенґама – випробували правові аргументи й раціональність людських інтересів. Гьофе зазначає, що лише Кантові вдалося подолати «розкол» етики і права в питаннях миру і війни в теорії «глобального та необмеженого в часі правового та мирного порядку» [Гьофе, 2007, с. 208]. Проте глобальний мир не став темою світової філософії після Канта. Навіть після світових війн цього не відбулося у соціальній критичній філософії Адорно і Горкґаймера, в Габермаса, у теорії

справедливості та лібералізму Ролза. Цей висновок спонукає Гьофе повторити вислів Гегеля про те, що «сова Мінерви не починає свій політ навіть із настанням сутінок» [Гьофе, 2007, с. 241].

Сутінки над миром постають немов зненацька у світі «кінця історії» та позірно розв'язаних протиріч. Коли тепер «локальні» конфлікти загрожують переростанням у Третю світову війну, людство вимушено виходить з фази непомічання загроз. Понад 20 років тому Гьофе, спростовуючи висновки Гантінгтона, зазначав: «Головне протистояння відбувається не між Заходом й не-Заходом і навіть не між християнством та ісламом. Хоча деяким конфліктам сьогодні справді властивий релігійний чи культурний компонент. Вирішальним є конфлікт між групами чи суспільствами, які орієнтуються на модернізацію і тими, що відвертаються від неї» [Гьофе, 2007, с. 31]. Отже, захист православ'я, апеляції до загроз «руському миру» в Україні та релігійна мотивація для війн в інших місцях планети є лише прикриттям політичних намірів. А християнський погляд на історію як боротьбу добра і зла є доречним саме в його універсалізмі. З августинового й томістського розуміння війни і миру постає практичний висновок: досконалого вічного миру в світі не буде, але є обов'язок кожного боротися зі злом. Така настанова цілком зрозуміла для всіх людей доброї волі незалежно від їхньої релігійності – потрібно шукати шляхів справедливості й миру в умовах сучасних світових загроз.

Висновок

Сучасна війна в Україні є цивілізаційною, її культурним чинником є конфлікт між суспільством агресора, яке не бажає приймати універсальні етичні цінності мирного співіснування і кооперації, та українською національною спільнотою, орієнтованою на європейську інтеграцію та її цінності. Цей світоглядний напрям підтримує канонічне українське православ'я разом з іншими конфесіями. Натомість ідеологія московського патріархату та афілійованих із ним церковних організацій не відображає засадничі християнські цінності. Однак актуальним є перегляд пацифістських настанов, що переважали в західному християнстві з часів завершення «холодної війни». Цій меті відповідає звернення уваги на августинівсько-томістську етичну концепцію миру і війни, яка не заперечує можливість справедливої війни та зобов'язує до протистояння злу.

Сформована у працях Августина концепція миру і справедливої війни становить основу для розробки її антропологічних та феноменологічних аспектів. Засадничою є августинова концепція часткового та істинного блага, від досягнення якого залежить повнота або нестача спокою та згоди між людьми. Тома Аквінський на основі аналізу чинників людського бажання, волі, почуттів розкриває сутність позірного та істинного миру. Перший – це мир лихих людей (злий) або це мир як вимушений нетривкий стан, яким незадоволені. Другий, істинний мир, заснований на згоді людей, який також має дві форми – недосконалу і досконалу. Мир у цьому світі недосконалий через нестачу єдності людей, яка можлива лише у Богові, в «місті Божому». Однак досягнення справедливості знімає перепони до істинного миру, який є «справою любові». Есхатологічна ідея миру Августина доповнюється в етиці чеснот

Томи Аквінського, який покладається на гармонізацію людських бажань. Мир як наслідок чистоти серця, узгодження прагнень з вищим благом є кінцевою метою кожної людини та людства в цілому, власне є миром у Богові. Відповідно, філософія Августина та Томи Аквінського містить обґрунтовані антропологічно й етично застереження від компромісів зі злом, які не ведуть до миру. Натомість боротьба зі злом, прагнення справедливості в питаннях миру та війни є завданням людини в недосконалому світі.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. О. Кислюка. Київ : Основи, 2005. 239 с.
2. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської. Київ : ППС-2002, 2007. 436 с.
3. Ледерак Дж. Розбудова миру. Стале примирення в розділених суспільствах / пер. з англ. Д. Каратєєва та Л. Лозової. Київ : Дух і літера, 2019. 256 с.
4. Свята Біблія : сучасною мовою / пер. Міжнародна Біблійна Ліга, 2022. 1301 с.
5. Aquinas T. Summa Theologica. 1265–1274. URL: https://documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B2%5D,_EN.pdf.
6. Augustine. City of God / transl. by G. E. McCracken. (1957). Digital Loeb Classical Library. DOI: https://doi.org/10.4159/DLCL.augustine-city_god_pagans.1957.
7. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York : Simon & Schuster, 1996. 367 p.
8. McCarthy E. Just Peace Framework: A Brief Primer. *The Journal of Social Encounters*. 2023. Vol. 7, No. 2. P. 203–208. DOI: <https://doi.org/10.69755/2995-2212.1213>.
9. Mearsheimer John J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. *Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72. P. 54.
10. Plato. Laws / transl. from ancient Greek by R. G. Bury. *Plato with an English Translation* : [in twelve volumes]. Vol. IX: Laws : in 2 vol. Cambridge, Mass. : Harvard University Press ; London : William Heinemann Ltd, 1961. Vol. 1. XVII, 501 p. (Greek and English text parallel).

References

- Aquinas, T. (1265–1274). *Summa Theologica*. https://documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B2%5D,_EN.pdf
- Aristotle. (2005). *Polityka* [Politics] / transl. from ancient Greek by O. Kysliuk. Kyiv : Osnovy. (In Ukrainian).
- Augustine. (1957). *City of God* / transl. from Latin by G. E. McCracken. Digital Loeb Classical Library. https://doi.org/10.4159/DLCL.augustine-city_god_pagans.1957
- Höffe, O. (2007). *Demokratiia v epokhu hlobalizatsii* [Demokratie im Zeitalter der Globalisierung] / transl. from German by L. Sytnichenko and O. Lozinska. Kyiv: PPS-2002. (In Ukrainian).
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.

- Lederach, J. (2019). *Rozbudova myru. Stale prymyrennia v rozdilenykh suspilstvakh* [Sustainable Reconciliation in Divided Societies] / transl. from English by D. Karatieiev and L. Lozova. Kyiv: Duh i Litera. (In Ukrainian).
- McCarthy, E. (2023). Just peace framework: A brief primer. *The Journal of Social Encounters*, 7(2), 203–208. DOI: <https://doi.org/10.69755/2995-2212.1213>
- Miersheimer, J. J. (1993). The case for a Ukrainian nuclear deterrent. *Foreign Affairs*, 72, 54.
- Plato. (1961). *Laws* / transl. from ancient Greek by R. G. Bury. In *Plato with an English Translation* : [in twelve volumes]. Vol. IX: *Laws* : in 2 vol. Cambridge, Mass. : Harvard University Press ; London: William Heinemann Ltd, 1961. Vol. 1.
- Sviata Bibliia : suchasnoiuv movoiu [Holy Bible : in modern language] / transl. Bible League International, 2022. 1301 p. (In Ukrainian).

THE ETHICS OF PEACE AND WAR OF AUGUSTINE AND THOMAS AQUINAS IN THE ASPECT OF CONTEMPORARY THREATS

Yevhen Muliarchuk

*H. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Department of philosophy of culture, ethics and aesthetics
Triokhsviatytelska Str., 4, Kyiv, 01001, Ukraine
e-mail: Muliarchuk@nas.gov.ua
ORCID ID 0000-0003-3053-0451*

The article analyzes the importance of the religious factor in the legitimization of war, in particular regarding the “clash of civilizations” concept and Huntington’s predictions concerning Ukraine. It is argued that the Russian military aggression miscalculated by relying on Orthodox Christianity as a catalyst for the split of our country. Instead, the decisive factor is the choice of the Ukrainian people of the path of modernization and European integration, which is also shared by the major Christian denominations. The study emphasizes the limitations of contemporary Christian pacifism, particularly within Catholicism, in responding to global security threats. The Augustinian-Thomist ethical concept of peace and war is actualized, which does not deny the possibility of a just war and obliges to confront evil. The theological concept of peace and just war, formulated in the works of Augustine, serves as the foundation for Thomas Aquinas’s development of its anthropological and phenomenological aspects. The article demonstrates the foundational role of the idea of “the good” in the Thomistic understanding of the forms of peace, namely: peace as the “concord of the wicked”, forced peace, and true peace in its imperfect and perfect forms (the Earthly City and the City of God). Thomas Aquinas’s ethical concept of peace is characterized as personalistic, grounded in the primacy of an individual’s inner peace. Modern critiques of the Augustinian and Thomistic frameworks point to an insufficient socio-legal conceptualization of war and peace. Despite secularized projects of “perpetual peace”, Kantian teachings, and the evolution of social philosophy, global peace has not become a central theme of world thought (O. Höffe). The author substantiates the conclusion that the philosophy of Augustine and Aquinas contains anthropologically and ethically grounded warnings against compromises with evil, which do not lead to true peace. Conversely, the struggle against evil

---

and the pursuit of justice in matters of peace and war remain the essential task of humanity in an imperfect world.

Keywords: peace, war, ethics of peace, Christian ethics, anthropology, Augustine, Thomas Aquinas.

Отримано / Received: 27.04.2026

Прийнято до друку / Accepted for publication: 18.06.2026

Опубліковано / Published: 30.06.2026